

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 007 : 304 : 07

ЛИЦАР БЕЗ СТРАХУ Й ДОГАНИ, АБО СТЕПАН КОСТЬ У КОЛІ СВОЇХ НАУКОВИХ СТУДІЙ

Ігор Михайлин

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: mykhailyn@ukr.net*

Розглянута наукова діяльність Степана Костя як історика західно-української преси; проаналізовані всі його книжки (хрестоматії, монографії, підручники). Увага зосереджена на методологічних засадах і головних результатах дослідження. Головні ідеї – преса є частиною політичного життя, відтак в історії журналістики підлягають дослідженню передусім публіцистичні твори, які формують дискурси епохи; ідея державності є головним чинником, за допомогою якого варто добирати явища для розгляду. С. Кость створив арматуру в розгалуженій системі історії української преси.

Ключові слова: Степан Кость, історіографія української преси, методологія пресознавчих досліджень, українська журналістика.

В особі Степана Андрійовича Костя історія української журналістики має одного з небагатьох старанних і послідовних трудівників. Свої наукові ідеї він обдумував і формулював упродовж кількох останніх десятиліть. Сьогодні навряд чи можна сказати, що в Україні є кращий за нього знавець історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. Його доробок безпрецедентний за своїми масштабами, бо в науці про мас-медіа історією журналістики займається дуже мало науковців і на всю новочасну соборну Україну на її вивчення спрямована лише одна установа – Науково-дослідний інститут пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України. Більше того, серед частини фахівців з медіастудій існує цілком помилкове уявлення, що історія журналістики – то маргінальна дисципліна, знання якої не обов'язкове для науковця, що працює в галузі дослідження соціальних комунікацій, а для журналіста-практика – це, мовляв, і зовсім факультативна галузь знання.

Степан Кость дотримується протилежного погляду, згідно з яким історія журналістики є підґрунтям системи дисциплін, покликаних вивчати масово-інформаційну діяльність, становить головний особистіснотвірний предмет у справі підготовки майбутнього журналіста в наших університетах. Скажу відразу, що ми тут з ним одностуді, і я неодноразово висловлювався на захист генерального значення історії журналістики та потреби її ґрунтового вивчення в наших університетах [1].

Минуло якраз двадцять років від старту великого (й величного) проекту С. А. Костя з вивчення історії західноукраїнської журналістики першої половини

XX ст. У 1994 р. вийшла у світ перша ластівка цього проекту – хрестоматія «Преса боротьби й ідеї» [2]. Степан Андрійович перебував на етапі збирання матеріалів для дослідження. Він керувався зрозумілою логікою – вивчення джерел має супроводжуватися їх публікацією. Якщо цього не зробити зараз, то це все одно доведеться робити потім, бо студенти потребують доступу до першоджерел, самостійного прочитання й засвоєння багатючих українських пресових традицій. А вони ж, ці першоджерела, розсіпані й досі по малодоступних часописах. Те, що праця С. А. Костя мала ужиткове спрямування, відразу не викликало сумнівів, адже українські університети потребували якісного курсу історії української журналістики. Соромно сказати, але ми, історики журналістики, такого повноцінного курсу і досі не створили. Власне, не те, щоб не створили, але не завершили його створення.

Степан Андрійович енергійно взявся за справу. У невеличкій передмові до хрестоматії він писав, що її читач доторкнеться до зовсім невідомої сторінки нашого минулого. У ньому він знайде величний приклад національної боротьби за українську державність і соборність. Без державної підтримки, будучи лише інститутом громадянського суспільства, українська преса в Західній Україні «заповнила усі ніші суспільного життя» [2, с. 4]. Вона відобразила інтереси різних партій і соціальних верств, організацій і товариств. «Українці не мали, – наголосив автор, – лише преси бульварної і порнографічної» [2, с. 4]. Діячі, які творили цю пресу, могли б стати окрасою будь-якого європейського народу. Це була публіцистика організаторів і керівників національно-визвольних змагань. Сучасний читач цієї публіцистики не знає.

С. А. Кость вмістив у хрестоматії твори І. Франка, М. Грушевського, Д. Донцова, С. Бандери, Є. Коновальця, С. Петлюри, Р. Шухевича, Є. Маланюка та деяких інших авторів. Це справді був прорив у коло незвичайних текстів та ідей, але ідей не застарілих, суголосних із сучасними завданнями, які стояли перед українським народом. Ця хрестоматія вийшла у світ як ротапринтне видання (хто пам'ятає сьогодні, що це таке?); вражає сьогодні своїм ветхим виглядом і заслуговує на якісне поліграфічне повторення.

У наступній праці – «Нариси з історії української військової преси» (1998), співавторами С. А. Костя були О. Тимчишин і К. Федірко [3]. Невдовзі з'явилися дві частини праці за редакцією С. Костя «Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини XX ст.: Структура» (2002) [4]. У першій частині цієї праці до співавторів, крім уже названих, додався ще й О. Богуславський, чие дослідження про пресу ЗУНР було логічно внесено до проекту.

Отже, С. А. Кость виступив не лише як автор, але і як науковий редактор, організатор творчого колективу. Ця функція так само є свідченням визначної кваліфікації його як науковця, оскільки організація кількох авторів для виконання спільного проекту є справою надзвичайно складною й клопітною. Кожному, хто створював колектив авторів і здійснював наукову редакцію розрізаних текстів, неодноразово здавалося, що легше самому виконати ту чи іншу роботу, аніж покладатися на іншого. Потрібно відзначити: С. А. Кость успішно впорався з проектом і як автор, і як організатор авторського колективу, і як науковий редактор.

Я полемізував з тим положенням С. А. Костя, яке, як мені здавалося, звучувало саме поняття української журналістики [5]. Він висловився за те, щоб не

вважати українською журналістикою ту, що виходила «українською мовою за кошти польського, чеського, румунського чи російського (радянського) урядів і була антиукраїнською за своєю суттю, за своїм духом» [10, с. 3].

Я заперечив, відзначивши, що й та періодика не повинна виноситися за межі української журналістики, а вивчатися на тих же засадах, що й уся інша. Під цим кутом зору слід розглядати газету «Вісті ВУЦВК», яку редагував колишній «боротьбист» Василь Еллан-Блакитний, де працював Остап Вишня і в додатку до якої «Культура і побут» Микола Хвильовий розпочав свою знамениту дискусію про роль і напрямок розвитку української літератури, журнали «Червоний шлях» і «Життя й революція», у редакціях яких провідні ролі відігравали Олександр Шумський, Павло Тичина, Михайло Яловий, Сергій Пилипенко, Микола Скрипник, той же Микола Хвильовий.

Із цього погляду варто розглядати й газету «Нова Україна», що видавалася в Харкові в 1941–1943 рр., але вже на кошти німецької окупаційної влади, і в якій брали участь Аркадій Любченко, Олекса Веретенченко, Юрій Шевельов (Шерех), Олександр Корж, Василь Боровий. Вона так само не є українська, за логікою С. А. Костя, і мусить бути викреслена з історії української журналістики. Я відзначив, що та журналістика цікава для нас у двох аспектах: 1) своїм антирадянським (антипольським, античеським, антирумунським, антинімецьким, а відтак попросту – українським) пафосом і змістом; 2) участю в ній провідних українських майстрів слова, які лишалися питомими українцями, незалежно від того, на чий кошти були створені часописи, де їм доводилося виступати публічно.

Бурхливі події в Харкові у вересні 2013 р., коли з наказу міської влади було по-варварськи розбито щент щойно встановлену меморіальну дошку, присвячену Ю. Шевельову, засвідчили актуальність питання про український зміст публікацій авторів «Нової України». Харківське історико-філологічне товариство збило й видало окремим виданням усі тексти Ю. Шевельова, опубліковані в харківській журналістиці періоду німецької окупації [6]. Тепер кожен сам може їх прочитати і сформулювати уявлення про те, як автор ставився до окупаційного режиму.

Разом з тим я цілком підтримав С. А. Костя в тій частині його концепції, де він обґрунтував, що критерій державності повинен бути головною методологічною засадою в справі визначення предмета історії української журналістики, визначення основних «гравців» на її полі. Мені приємно зараз сказати, що С. А. Кость прислухався до моєї аргументації, зрозумів її. Ми порозумілися, що рідко буває в українському науковому просторі, де все ще переважають монологічні мотиви в спілкуванні.

Перед істориком, який прагне описати явище, яке тривало в часі півстоліття, стоїть якнайскладніше завдання – організації матеріалу й вибору методів його дослідження. Тут можливі кілька шляхів, які не лише виправдані, але й мають класичні зразки для наслідування. Перший шлях – скласти періодизацію явища й потім описати його за періодами. Другий шлях – визначити його найвидатніших представників і в їхніх біографіях здійснити його репрезентацію. Третій шлях – визначити структурно-семантичні складники явища й описати його за цими напрямками. Мені здається, що третій шлях у межах завдань, поставлених дослідником перед собою, найбільш продуктивний, але, як це завжди буває, – найскладніший; він виявляється спрямованим на лінію найбільшого

опору. І те, що С. А. Кость обрав саме третій шлях, свідчить про сміливість науковця, впевненість у своїх силах, нарешті, сумлінність і відповідальність перед тією темою, яка на кожному кроці виявляла свою глибинну національну значущість у геополітичному діяхронічному хронотопі України.

Головне для С. А. Костя методологічне поняття, яке він використав для організації величезного матеріалу, що до нього здавався невпорядкованим хаосом, – це *структура*. Потрібно було знайти й визначити групи (рубрики) періодичних видань, які відповідали б реальному становищу й дозволили здійснити адекватний опис (аналіз, дослідження) матеріалу. Заради справедливості варто сказати, що традицію розглядати західноукраїнську пресу початку ХХ століття у вигляді структурних її компонентів започаткував Аркадій Животко. У класичній праці «Історія української преси», в розділі шостому «Роки 1905–1914», він розглянув пресу підросійської України у вигляді історії часописів, а півдавстрійської – подав як огляд тематичних напрямків: «Правничі органи», «Часописи педагогічні та дитячі» і т. д. [7]. С. А. Кость оперся на традицію попередника й розвинув її.

Назвімо лише найголовніші групи, які виокремив С. А. Кость, маючи на увазі, що вони ще й могли мати складну внутрішню будову. Перша група явищ постала внаслідок інформаційно-пресової діяльності уряду Західноукраїнської Народної Республіки. Друга група – це українська військова преса. Третя – молодіжна журналістика. Четверта – преса Української греко-католицької церкви. Ці чотири групи періодичних видань стали предметом розгляду в першій частині «Нарисів». Другу частину С. А. Кость виконував самостійно, без співавторів, виокремивши такі елементи структури: 1) торговельно-економічна; 2) професійна; 3) дитяча; 4) жіноча; 5) спортивно-руханкова; 6) краєзнавча групи періодичних видань.

Військова, молодіжна й церковна групи періодики самі становили внутрішньо складне явище. Наприклад, у системі військової преси виокремлювалися такі складники: преса легіону УСС, таборова преса періоду Першої світової війни, військова преса ЗУНР, військова преса часів визвольних змагань, таборова преса початку 1920-х рр., преса УПА, преса дивізії «Галичина». Кожному із цих типів військової журналістики приділена окрема увага й дослідницький інтерес.

Важливо, що засаду тематичної типології автор доповнив принципом типології регіональної (географічної). Поклавши в основу своєї праці розгляд преси Галичини як цілком самодостатнього предмета, він вмістив поруч з цим окремі розділи, присвячені пресі Буковини, Волині і (За)карпатської України.

Варто зазначити про ще одну цікаву особливість розуміння структури в працях С. А. Костя: у книжці про військову пресу він доповнив структурно-семантичний метод біографічним, ввівши сюди просопографічні розділи про Є. Коновальця, С. Петлюру, Р. Шухевича і С. Бандеру як військових публіцистів. Отож у творчому підході С. А. Костя до матеріалу виразно виявилася настанова на прагнення вичерпати матеріал. Він прагне охопити всі видання: від професійно ведених (у сенсі редакторського мистецтва й поліграфічного виконання) до вразно дилетантських видань, які мали аматорський рівень редагування й друкарського виконання. Причому (так мені здалося) до останньої групи він виявляє особливий інтерес, розуміючи, що вона вперше потрапила в поле зору справжньої науки, котра, можливо, ще не скоро повернеться до вивчення цього питання.

Важлива методологічна настанова С. А. Костя – іти вглиб матеріалу, витягати на поверхню давно й надійно поховане, оживлювати його, актуалізувати, наповнювати сучасним змістом. Із цього погляду в його методологічній оптиці немає потреби зупинятися на відомих явищах, до яких належать, наприклад: газета «Діло», журнал «Літературно-науковий вісник» і «Вісник», партійна журналістика, особливо лівого спрямування, скажімо, журнал «Вікна», який видавався з ініціативи ЦК КПЗУ.

У біографічних нарисах С. А. Кость старанно викладає власне життєвий шлях діяча, широко висвітлює його політичну та організаційну діяльність. Дослідник витлумачує журналістику в такому широкому контексті, висвітлює її в оптиці всього життя діяча. Наприклад, у нарисі про Є. Коновальця власне журналістиці приділено п'ять сторінок з тридцяти. У цьому сенсі журналістська праця виглядає частиною його політичного життя, а біографічний нарис ближче стоїть до жанру політичного, а не журналістського портрета.

У розробці питання про структуру і вичерпність в охопленні матеріалу полягає головна заслуга праці С. А. Костя. Повз його увагу не проскочило жодне видання, яким би незначним воно не здавалося, у *структурі* дослідника обраховані всі елементи, відзначені всі пресові явища. Застосування С. А. Костем головної категорії структуралізму дозволяє використати для оцінки зробленого ним такий цікавий термін цієї методологічної школи, як «**арматура**» [8]. Арматура служить сполучною ланкою між структурою й елементом. Це каркас, скелет, на який нарощуються м'язи. Арматура дозволяє бачити місце нововіднайденого чи відкритого елемента в уже наявній структурі. Заслуга С. А. Костя полягає в створенні **арматури** історії західноукраїнської журналістики першої половини ХХ ст. Невідомі видання, якщо припустити, що їх коли-небудь віднайдуть, з огляду на широту й вичерпність «Нарисів», уже заздалегідь як елементи мають своє місце (завдяки **арматурі**) в структурі історії української журналістики С. А. Костя.

Про підсумкову книжку С. А. Костя «Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті» (2006) [9] я знав ще до її появи з розмов з автором на різних конференціях і нетерпляче чекав на її вихід у світ. Зізнаюся, що я очікував у ній конспективного викладу трьох попередніх книг. Адже прецедент уже був: перша книжка (про військову пресу) [3] увійшла як складова частина до другої [10]. Але очікування перевершили себе. Книжка виявилася цілком іншою – присвяченою здебільшого методологічним проблемам західноукраїнської преси першої половини ХХ ст., її дискурсивному баченню, функціонуванню. Іншими словами, така праця могла з'явитися після і на ґрунті всіх попередніх книжок, які стали для неї підставою, послужили постачальниками фактичного матеріалу. Перед нами книжка-висновок, книжка-підсумок. Узагальнення, які стали змістом нової книжки, могли вирости тільки тоді, коли були написані попередні, як їх філософське узагальнення, квінтесенція. Тобто тут так само є розділ «Структура», але він один з п'яти, не становить притягального центру, а, навпаки, лише відтінює концептуальний зміст створеного автором дослідження.

Розділ «Структура західноукраїнської преси» збудований на ширших засадах. Типологія автора вміщує регіональну пресу, провінційну, пресу політичних партій і рухів, громадських організацій і товариств, пресу, що відображає різноманітні види життєдіяльності суспільства й людини (літературно-мистецька, фа-

хово-станову, спортивну, краєзнавчу тощо), преса, що розрахована на читачів, яким властиві певні демографічні, статеві чи вікові ознаки (жінки, молодь, підлітки, діти) [9, с. 397]. Як бачимо, автор продовжив працю над вдосконаленням уявлень про структуру преси епохи, яку він вивчає, аби досягти в цій справі найбільшої адекватності з реальним матеріалом. У цій *структурі* (типології) вже знайшлося місце й для відсутніх у ній раніше видань.

Нова книжка С. А. Костя спрямована на висвітлення методологічних питань історико-журналістських досліджень преси Західної України, хоча в ній є окремий параграф «Методологічні засади». Я хочу сказати, що не тільки в ньому зосереджено їх розгляд, бо свої методологічні аспекти й сутність виявляють й інші проблеми, яким присвячено окремі розділи, а саме: періодизації журналістського процесу, викладеної щойно структури, висвітлення преси як соціального інституту.

На думку С. А. Костя, яку він неодноразово розвивав у різноманітних статтях і книжках, журналістика не може вивчатися поза суспільно-політичним контекстом, преса, на відміну від літературно-мистецьких явищ, не є самодостатньою й самостійною, а цілком залежить від характеру суспільства, у межах якого вона функціонує і життя якого вона відображає. С. А. Кость нагадав, що журналістику не дарма назвали «четвертою владою». У цій метафорі насправді ховається глибокий зміст: вона свідчить про органічний зв'язок *медіа* і *влади*, їхню взаємозалежність, включеність журналістики у сферу суспільно-політичного життя. І останній висновок С. А. Костя: «Зрозуміло, що й змістом преси не може бути щось інше, ніж зміст буття народу, проблеми, тенденції суспільно-політичного буття» [9, с. 357].

Що впливає із цього висновку для історика журналістики? Те, що жодне видання і навіть жоден текст у ньому не можна розглядати відокремлено від суспільно-політичного життя. Більше того, перед вивченням власне журналістики потрібно мати чіткі й глибокі уявлення про історичну епоху, структуру суспільства й політичної боротьби в ньому, процеси культурного розвитку. Лише зіставлення з усіма цими явищами може озброїти історика журналістики невикривленою оптикою бачення своєї галузі пізнання. В іншому випадку він ніколи не зможе подати ні переконливого, правильного аналізу, ні прийти до об'єктивних (адекватних реальності) висновків. Досі найкращим способом вивчення журналістики є культурно-історичний метод.

Із цього погляду варто було б сподіватися в книжці розділу з оглядом історичної епохи, у якому автор (за всієї його реферативності) все ж розставив би *свої* акценти. Але С. А. Кость виходив з того, що його предмет – не загальна історія, а історія преси, тому він такого розділу не подав, але раз у раз змушений звертатися до історичного знання як украй необхідного для розвитку своєї думки. Що ж – і такий підхід до організації його книжки цілком прийнятний.

Після історіографічного розділу, у якому автор оглянув стан розвитку історії української журналістики, він «розпочав створення свого концептуального будинку». Зокрема, у його концепції першочергового значення набули методологічні та ідейно-концептуальні принципи функціонування західноукраїнської преси. Як методологічні засади розглянуто три ідеї: державності, соборності й боротьби.

Під ідейно-концептуальними засадами автор розуміє такі настанови. Передусім, це злиття віри в Бога з прагненням до державності, яке визначає не тільки розвиток журналістики, але стає рушійною силою історичного процесу. По-друге, це розуміння Галичини як «українського П'ємонту», тобто такого регіону, з якого повинне прийти національне визволення всієї України. По-третє, це виховання національно свідомого «нового» українця, здатного стати на рішучу боротьбу за Українську державу. По-четверте, для західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. було важливо обрати орієнтацію для майбутнього розвитку між Сходом і Заходом. Ця проблема реально оберталася необхідністю зробити вибір між Росією і Європою. А з часом постала проблема вибору союзників у боротьбі (по-п'яте), а оскільки українська незалежність не знаходила підтримки в сусідів, то розв'язання цієї проблеми привело до усвідомлення необхідності покладатися лише на власні сили й концентрувати їх для цієї мети. Так народжувалася ідейно-концептуальна засада чину (по-шосте), готовності до збройної боротьби за незалежність. Тут С. А. Кость всебічно розглянув концепцію чинного націоналізму Дмитра Донцова, з його опертям на ініціативну меншість і її творче насильство над пасивною більшістю. Відзначимо принагідно доволі переконливе зіставлення концепції «чинного націоналізму» Дмитра Донцова з головними ідеями Хосе Ортеги-і-Гассета в його відомій праці «Бунт мас» (1929), написаній невдовзі після «Націоналізму» (1926) українського автора. Нарешті (по-сьоме), журналістика мусила опанувати ідею провіденційного призначення України. За С. А. Костем, національно-політична думка рухалася в напрямку до розуміння цієї мети як боротьби з російським більшовизмом і здобуття державності.

Як бачимо, на скільки б пунктів не розкладав С. А. Кость ту чи іншу проблему, а в підсумку за нею стояла одна макроситуація – національне визволення і створення своєї Української Соборної Держави. Автор розглядає цю проблематику як центральну, головну, суперважливу. Вона є альфою і омегою західноукраїнської журналістики. Цю проблематику він висвітлює справді у всеукраїнському контексті, починаючи від несміливих спроб заявити про свої претензії, аж до вироблення остаточних відточених недвозначних формул. У цьому сенсі перед читачем розгортається не тільки перша половина ХХ століття, але й усе ХІХ століття, особливо – починаючи від Весни народів.

Узявши за точку відліку фінальне досягнення української суспільно-політичної думки у формулюванні потреби власної держави, яка єдина може забезпечити розвиток людини, громадянського суспільства, нації, С. А. Кость уперше на конкретних прикладах показав реальну дистанцію між публіцистами старшого покоління, до якого належали М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, В. Винниченко, і молодшого покоління українських публіцистів, що його репрезентують Д. Донцов, Ю. Вассиян, І. Кедрин, С. Петлюра. Засада державності, з вершини якої С. А. Кость розглядає інформаційні процеси, дає йому можливість точно спостерегти, що І. Франко раз у раз «не міг зрозуміти, що лише своя державність гарантує всебічний розвиток народу» [9, с. 278], В. Винниченко у «Відродженні нації» створив «значною мірою пасквільну “історію української революції”» [9, с. 279], а думки М. Грушевського про «можливість відновити свою державну самостійність» – «то публіцистична риторика, (...) реакція наївного

політика на звірства більшовицької армії Муравйова» [9, с. 280]. Спільна риса цих публіцистів – українська держава їм бачилася «поза межами можливого», а шлях до неї зовсім не втілювався в практичні заходи.

Молодше покоління на чолі з Д. Донцовим, навпаки, ідею державності розуміло як близький, досяжний ідеал. «Думки Д. Донцова про націю, – неодноразово відзначав автор, – про структуру діяльності національного організму, його динаміку, тактику й стратегію були суголосними настроям тієї частини українського суспільства, яка, розчарувавшись у демократичних, ліберальних, соціалістичних, федералістських, пацифістських ілюзіях вождів української революції, в психології «рутенства» і «провансальства, відмовлялася від ідейно-теоретичного і словесного мотлоху, прагнула нового слова – відважного переосмислення причин поразки й програми дій на майбутнє» [9, с. 394].

Зрозуміти якусь ідею як ілюзію можна лише на підставі певного життєвого досвіду, суспільно-політичної практики, спираючись на засаду історизму. С. А. Кость блискуче показав це в аналізі еволюції світогляду С. Петлюри, який пройшов за короткий час складний шлях від ілюзії, що Україна може досягти нормальних умов розвитку як автономія в складі Росії, – до беззастережного утвердження на позиціях української державності; від покладання надій на самоорганізацію народу в новій соціалістичній (безполіцейській і безармійській) державі – до усвідомлення необхідності гартувати військову потугу для захисту національних завоювань.

З цього погляду та державницька ідеологія, яка бачиться як репрезентативна вершина періоду (Д. Донцов та ін.), так само є історичним явищем, а не кінцевим пунктом розвитку української суспільно-політичної думки. Варто звернути увагу, як, з одного боку, заперечує донцовський екстремізм Ю. Шевельов (Шерех) у праці «Донцов ховає Донцова» [11], а з іншого – збагачує ідею української державності гуманітарним змістом, ідеєю місії України, «шансу Києва» в повоєнному світі. Ця праця написана, до речі, 1948 року, і її розгляд за хронологією мав би увійти до книжки С. А. Костя. Шкода, що він не знайшов місця для висвітлення дискусії Ю. Шереха з Д. Донцовим.

Зрештою, величезний урок, який висвітлив С. А. Кость у своїй праці, полягає в тому, що він наочно продемонстрував могутню силу публічного слова, журналістики, які осмислили трагічні уроки недавнього минулого, піднесли ідеал незалежної Української національної держави. Саме завдяки західноукраїнській журналістиці ця ідея була утверджена, як і думка про потребу опиратися на свої сили і рішуче й послідовно (зокрема й збройним шляхом) боротися за здійснення цього ідеалу. Була вихована нова українська людина, яка зі зброєю в руках пішла захищати Українську державу. Іншими словами, С. А. Кость подав нам всебічний аналіз саме того періоду української історії, у який відбулося остаточне оформлення ідеї державності, і вирішальну роль у цьому процесі відіграла журналістика.

Власне, у цьому місці доречно перейти до репрезентації розгляду в книжці С. А. Костя питання періодизації та ефективності пропагандистсько-інформаційної діяльності у визвольних змаганнях.

З приводу першого – варто відзначити, що авторові вдалося показати цілісність виокремленого ним періоду, його певну ідеологічну однорідність, наро-

дження нового змісту, утвердження, збагачення й досягнення певної мети, яку нація не могла реалізувати поза журналістикою. С. А. Кость виразно бачить відмінність між елементарною «класифікацією журналістського матеріалу» [9, с. 339] і поняттям періоду, який вміщує сукупність сталих ознак.

З приводу другого питання С. А. Кость цілком справедливо вважає, що журналістика в цей час перетворилася на «специфічний соціально-політичний інститут» [9, с. 356]. Відзначаю, що з часу, як я вперше вказав на функціональність визначення П. М. Федченком журналістики як громадської і літературної діяльності по збору, обробці й поширенню інформації через канали масової комунікації [12], і запропонував нове субстанційне (феноменологічне) визначення журналістики як соціального інституту [13] (навмисне подаю посилання на друге видання цієї праці 2000 року, де це визначення з'явилося вперше. – І. М.), розуміння журналістики як соціального інституту покладено в основу кількох поважних досліджень [14]. С. А. Кость беззастережно поділяє цю думку. У своїй книжці він, власне, й показав механізм функціонування журналістики як соціального інституту.

Концептуальне вирішення в історії журналістики С. А. Костя дістало ще одне важливе питання, яке стає предметом обговорення в певних колах наших науковців. Раптом починає наполегливо поширюватися думка про те, що журналістика – це такі тексти, які містять тільки повідомлення, але не оцінки й не інтерпретації. Щоб усім було зрозуміло – у такій концепції публіцистика – то не журналістика, бо вона несумісна з відсутністю оцінок та інтерпретацій. Це говориться тоді, коли російські геббельси виливають на Україну купу всіляких гидких оцінок та фальшивих інтерпретацій, на інформаційному рівні – відвертої брехні. Дослідження С. А. Костя неспростовно доводить: публіцистика – то і є головний зміст і складник журналістики. Історія журналістики засадничо не може цікавитися повідомленнями й новинами, які миттю відходять у минуле й розчиняються в сонмищі нових подій. Історія журналістики цікавиться ідеями та їх аргументацією, концепціями, поглядами, оцінками й інтерпретаціями. У цьому її величний зміст; і тому вона потрібна не тільки журналістам (як скарбниця творчого досвіду), але всьому суспільству, державі, нації (як скарбниця концептуальних ідей).

За місцем, яке займає книжка «Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті» в системі досліджень С. А. Костя з історії журналістики, вона повинна була б передувати, у буквальному сенсі – бути першою – з усіх його праць. Адже питання загальні, методологічні потребують попереднього висвітлення, власне перед тим, як розпочнеться дослідження конкретного матеріалу. Але в нашому випадку слід врахувати й іншу особливість, а саме: те, що метод – це аналог предмета. Предмет був настільки невисвітлений, що писати попередню працю про методи його дослідження було просто неможливо. І С. А. Кость пішов єдино правильним шляхом – спочатку подав у хрестоматії конкретний матеріал, далі запропонував його систематичне дослідження й емпіричний опис, а потім запропонував розгляд його методологічних аспектів.

Книжка забарилася з виходом невідомо на скільки років. Принаймні окремі її фрагменти, що з'являлися як статті чи доповіді С. А. Костя, помітні ще від 2000 р. Є й у книжці хронологічний «прокол»: про 1860-ті рр. автор пише: «Щодо 60-х рр. минулого століття» [9, с. 329]. Зрозуміло, що цей текст писався

до того, коли XIX століття стало для нас позаминулим. Чи можна сказати на цій підставі, що книжка запізнилася? Звичайно, хотілося, щоб вона вийшла раніше. Але й сьогодні вона сприймається як видатний здобуток історії журналістики, який збагачує нашу науку не тактичним, а стратегічним досягненням.

Через кілька років С. А. Кость створив на її підставі підручник «Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини XX ст.: структура, проблематика). Книга перша» (Львів, 2008. – 268 с.) і «Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини XX ст.: ідейно-концептуальні засади, періодизація)» (Львів, 2008. – 270 с.). Що може бути дорожчим для викладача, ніж бачити свої книжки в руках студентів, бачити, як вони працюють у навчальному процесі, виховують українських журналістів?

Крім наукових подвигів, науковці здійснюють ще й подвиги громадянські. Зрозуміло, далеко не всі... Але Степан Андрійович і такий подвиг у своєму житті здійснив. Він виступив організатором авторського колективу й редактором навчального посібника «Голодомор 1932–1933 років в Україні» [15]. Усім, хто знає навчальний план зі спеціальності «Журналістика», зрозуміло, що такої навчальної дисципліни в ньому немає; вона може бути тільки спеціальним курсом. Але ж як потрібний такий спецкурс у наших університетах!

Задум Степана Андрійовича полягав у тому, щоб подати не тільки історіографію та джерельну базу Голодомору, навести статистику, показати його джерела й наслідки, але головно репрезентувати відображення його в пресі. На тлі цілковитого планомірного замовчування цього явища в радянській пресі героїчними виглядають зусилля західноукраїнської преси 1930-х рр. кричати на весь світ про злочини комунізму проти українського народу. У висвітленні правди про Голодомор західноукраїнську пресу підтримала журналістика української діаспори та еміграції.

Міжнародна громадськість довідалася про винищення українців у Радянській державі спочатку з якісної української преси, а потім і зі своїх національних джерел, які, поінформовані українцями, й самі розпочали свої розслідування й публікації. Важливо й те, що в задумі Степана Андрійовича не були обійдені москвофільські та радянофільські видання, які під час національної трагедії геноциду українців оптимістично розповідали про економічні успіхи радянського будівництва, про розквіт української культури.

С. А. Кость організував для виконання цього проекту переважну більшість викладачів кафедри української преси Львівського національного університету імені І. Франка. Серед авторів – С. Онуфрив, Г. Синичич, Н. Трохим, А. Яценко, Т. Бурдега, О. Романчук. Були залучені й викладачі інших кафедр університету та комерційної академії: М. Рожик, Ю. Залізняк, С. Кость, А. Палійчук. Сам Степан Андрійович написав до навчальної книжки багато розділів і параграфів або виступив їх співавтором. У підсумку отримано книжку, яка довгі роки служитиме українській освіті в справі громадянського виховання журналістів. З погляду мас-медіа, макроідея книжки в тому, що журналістика – це не виконання замовлень магнатів та політичних господарів, а служіння суспільству правдою, це подвиг правдомовства, який щодня здійснює журналіст.

Такий подвиг здійснив і сам Степан Андрійович. У розпал бандитського поневолення України, 2012 р. він писав у передмові до книжки: «Значна частина

суспільства не зрозуміла Президента України В. Януковича, який на засіданні Асамблеї Ради Європи в Страсбурзі заявив, що Голодомор 1932–1933 років несправедливо вважати геноцидом українського народу». І далі: «Українське суспільство повинна об'єднати правда про наше минуле, а не спекуляції на цю тему, не кон'юнктура, не моральні компроміси, не поступки антиукраїнським силам» [15, с. 5]. До Революції Гідності ще залишалося півтора року. Але Степан Андрійович готував її, безстрашно викриваючи брехню антиукраїнської влади, яка тоді безроздільно панувала в Україні. На майдани в містах України вийшли і його учні, котрих він навчив, що Україна для українців – то абсолютна цінність, яка не допускає ніяких компромісів у її захисті.

Доробок дослідника цілком упрístupнює тему «С. А. Кость – дослідник історії української журналістики» як цілком поважну й достойну в новітній історіографії, оскільки обсяг виконаної ним роботи безпрецедентний. Можливо, це й перебільшення, але невелике, тому мені все ж хочеться його озвучити: С. А. Кость сам зробив стільки, скільки міг би зробити цілий науково-дослідний інститут; і то – за тривалий час своєї праці.

І насамкінець, можливо, не зайвими будуть і такі роздуми. Погоня за підвищенням якості кадрового складу наших університетів, відносна легкість здобуття аспірантури, вимога, щоб аспіранти закінчували трирічне навчання в аспірантурі конче захистом дисертацій обертається тим, що молоді науково-педагогічні працівники, вивчивши свою вузьку тему, аби якомога швидше здобути науковий ступінь кандидата наук, виявляються насправді доволі примітивними й обмеженими, позбавленими загальної ерудиції й ширшого погляду на предмет свого дослідження й науку загалом. Кандидата, що захистився у 25–26 років, через невеликий проміжок часу рекомендують уже в докторантуру. У 35–36 років з'являється доктор з тими ж вадами, що й раніше кандидат. Його рівень обмежується здатністю подавати цілком компілятивні праці, укладати бібліографічні покажчики, перекладати з іноземної мови (часто через посередництво російської) новинки зарубіжної науки, але справжнього докторського рівня вони так і не можуть досягти. Проте як доктори відкривають свою аспірантуру й керують уже виготовленням кандидатських дисертацій, вкладаючи в них своє примітивне розуміння науки. Відбувається загальна деградація вищої освіти, зниження рівня знання.

С. А. Кость не належить до таких скороспілих фахівців. Він представник школи ґрунтового наукового знання (й пізнання), він не поспішає із захистом докторської дисертації, хоча для мене (і, сподіваюсь, для багатьох) за рівнем знань, кількістю першокласних праць він давно – доктор. Хочеться, щоб наша наука залежала від таких сумлінних людей, для яких університет – то не заклад «академічного капіталізму» (вислів польського філософа Марека Квека), а гносеологічна субстанція й моральна категорія, яка уособлює культурний потенціал нації.

Наше знайомство відбувалося поступово. Ми читали праці один одного, ще не знаючись особисто. Зустрічалися переважно на конференціях. Виступи Степана Андрійовича відзначалися завжди не лише науковою глибиною, аргументо-

ваністю, багатством фактичного матеріалу, але й артистизмом, яскравістю. Він не читав доповіді, а виголошував їх усно. На відміну від багатьох доповідачів, які робили це доволі недорікувато, з численними паузами, наведенням синонімів у пошуку потрібного слова, Степан Андрійович добре знав, що повинен сказати, мислив у процесі доповіді. Доповіді його будувалися, як правило, на інтелектуальному сюжеті, і після кількох речень він перетворював аудиторію на уважних спостерігачів за ходом своєї думки.

Йому властива послідовна безкомпромісність у захисті своєї позиції. Він готовий відстоювати до кінця ту істину, у якій переконаний. Наведу три мемуарні етюди.

Якось на одній з конференцій розігрався такий епізод. Професор Михайло Федорович Нечиталюк у своїй доповіді про засади вивчення історії української журналістики піддав критиці мої оцінки публіцистики М. Драгоманова. Мені потрібно було відповісти на його зауваження. Михайло Федорович, як автор і науковий редактор «Історії української дожовтневої журналістики» (Львів, 1983), володів статусом корифея. Я ж порівняно недавно долучився до історико-журналістських досліджень. Відтак я почав обережно формулювати свою думку навколо такої ідеї: можливо, я десь і справді формально висловився занадто категорично, і я можу відмовитися від форми, але не можу відмовитися від змісту висловлених оцінок. У нашу дискусію в цьому місці втрутився Степан Андрійович і сказав:

– А я б і від форми не відмовлявся... Я підтримую й оцінки і те, як вони висловлені. У них немає нічого неправильного, вони виважені. А щодо категоричності... так помилкові судження й повинні оцінюватися категорично, не залишати двозначності, що вони можуть бути прийняті за деяких обставин. Особливо це важливо для студентської аудиторії.

Його втручання відразу знизило градус напруги, яка встановлювалася в аудиторії. Його солідарність з моїми ідеями й оцінками – це те, що дорого коштує в науковому світі. Особливо для такого науковця, який приходить «зі сторони», з іншої, хоча й спорідненої, наукової галузі. З одного боку, він, такий науковець, приносить нові ідеї, сперті на методологічні досягнення своєї «старої» науки; з іншого боку, він часто ризикує вскочити в халепу через незнання конкретної ситуації, людського чинника в новій для себе науковій галузі. Степан Андрійович Кость допоміг мені здобути в цій науці визнання.

Познайомившись ближче з моєю життєвою позицією та публіцистичними працями, оцінивши мої можливості, він на одній з конференцій запросив мене у свій затишний кабінет разом з Олегом Романчуком, доцентом своєї кафедри і головним редактором журналу «Універсум», щоб сказати нам обом: ви повинні співпрацювати. Ми з Олегом Костянтиновичем і раніше були знайомі, але я не задумувався над тим, що можу стати автором його журналу. А Степан Андрійович наполіг на цьому. Невдовзі в одному числі журналу «Універсум» з'явилось відразу дві мої публікації. У баченні можливостей людини та їх найбільш ефективного використання в інтересах суспільства, української громади – так само виявилася талановитість і людська щедрість Степана Андрійовича Костя.

Степан Андрійович був організатором і головним редактором цікавого видавничого проекту – наукового часопису «Пресознавчі студії: історія, теорія,

методологія». Під його обкладинкою друкувався не тільки весь факультет журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, але й багато авторів з усієї України. І якось я запитав Степана Андрійовича, чому й досі цьому журналу не надано статус фахового видання. Він відповів цікаво й почвально для мене:

– Цей статус – то кайдани для наукової творчості. Ви подумайте, яка нудьга: кожную статтю починати з оголошення теми, ніби її не видно із заголовка, доведення її актуальності, визначення завдань, окреслення здобутків попередників. Журналістика – це творча галузь знання, і такою повинна бути наука про неї. Крім того, ми публікуємо в журналі не тільки наукові праці, але й публіцистику та художні твори наших авторів, а це було б неможливо у фаховому виданні. Ми ж робимо журнал таким, яким хочемо його бачити, а не яким нас примушують його робити офіційні безглузді інструкції.

Я тільки подивувався мудрості Степана Андрійовича, незалежності його думки й позиції, здатності йти своїм шляхом, протистояти авторитетам.

До свого ювілею Степан Андрійович підійшов із значними здобутками. У його доробку поважні наукові дослідження, солідні книжкові видання. Він репрезентант цілої теми в науці, організатор школи, керівник авторитетного науково-педагогічного колективу – кафедри української преси Львівського національного університету імені Івана Франка.

Вітаючи з ювілеєм, бажаю Вам, дорогий Степане Андрійовичу, зберегти те, що маєте, надбати те, про що мрієте, знайти те, що загублене.

1. Михайлин І. Л. Передмова, або Про користь і мету історії журналістики / І. Л. Михайлин // Хавкіна Л. М. Історія української журналістики : методичні матеріали для студентів зі спеціальності «Журналістика». – Х., 2004. – С. 5–12; Михайлин І. Л. Історико-журналістська спадщина і сучасність / І. Л. Михайлин // Нова філологія : зб. наук. праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2005. – № 3 (23). – С. 260–268.

2. Преса боротьби й ідеї (західноукраїнська публіцистика першої половини ХХ століття) : зб. текстів / уклад доц., канд. філол. наук Ст. Кость. – Львів : [Б. в.], 1994. – 526 с.

3. Кость С. Нариси з історії української військової преси / С. Кость, О. Тимчишин, К. Федірко. – Львів : Світ, 1998. – 356 с.

4. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина перша) / за ред. С. Костя. – Львів : [Б. в.], 2002. – 422 с.; Кость С. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина друга) / Степан Кость. – Львів : [Б. в.], 2002. – 217 с.

5. Михайлин І. Л. Українська журналістика: обсяг поняття / І. Л. Михайлин // Міжнародна науково-практична конференція «Журналістика – 2004 у світлі підготовки журналістських кадрів» : тези конф. 27–28 травня 2004 р. – К., 2004. – С. 49–50; Михайлин І. Л. Поняття «українська журналістика»: полеміка про критерій державності / І. Л. Михайлин // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Сер. Філологія. – 2004. – № 631. – Вип. 41. – С. 216–220; Михайлин І. Л. Українська журналістика: обсяг поняття / І. Л. Михайлин // Українське журналістознавство. – 2005. – Вип. 6. – С. 27–31.

6. Шевельов Ю. Дорогою відрядження: публіцистичні та наукові тексти 1941–1943 рр. (харківський період) / упоряд. й підгот. до друку С. Вакуленко, К. Каруник; передм. К. Каруник. – Х. : Харків. іст.-філол. тов., 2014. – 190 с.

7. Животко А. Історія української преси / Аркадій Животко; упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та прим. М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 1999. – С. 230–242.

8. Леви-Стросс К. Структурная антропология / Клод Леви-Стросс; пер. с фр. Вс. Иванова. – М. : ЭКСМО-пресс, 2002. – С. 86, 409.

9. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування) / Степан Кость. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 514 с.

10. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина перша). – Львів : [Б. в.], 2002. – 422 с.

11. Шерех Ю. Донцов ховає Донцова / Юрій Шерех // Шерех Юрій. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології : у 3 т. / Юрій Шерех. – Х. : Фоліо, 1998. – Т. 3. – С. 52–87.

12. Федченко П. М. Журналістика / П. М. Федченко // Українська літературна енциклопедія. – К. : УРЕ, 1990. – Т. 2. – С. 218.

13. Михайлин І. Л. Основи журналістики : підруч. / І. Л. Михайлин. – Вид. 2, доп. та поліпш. – Х. : ХІФТ, 2000. – С. 26.

14. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування) / С. Кость. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 514 с.; Фінклер Ю. Е. Мас-медіа та влада: технологія взаємин : моногр. / Ю. Е. Фінклер. – Львів: Аз-Арт, 2003. – 212 с.

15. Голодомор 1932–1933 років в Україні : навч. Посібник / За ред. С. А. Костя. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 376 с.

KNIGHT WITHOUT FEAR AND WITHOUT REPROACH, OR STEPAN KOST IN THE CONTEXT OF HIS STUDIES

Ihor Mykhailyn

*Karazin Kharkiv National University
Sq. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: mykhailyn@ukr.net*

The article reviews Stepan Kost's academic work as a Western Ukrainian journalism historian; analyzes all his books (anthologies, monographs, textbooks); focuses on methodological principles and the main results of his legacy. Those principles are: the press is viewed as part of political life; the history of journalism should be consisted of publicistic texts which form the discourses of their time; the idea of independent Ukraine is the most important factor of selection texts for consideration. S. Kost created reinforcement in the Ukrainian press's developed history.

Key words: Stepan Kost, Ukrainian journalism historiography, methodology of mediastudies, Ukrainian journalism.

РЫЦАРЬ БЕЗ СТРАХА И УПРЕКА, ИЛИ СТЕПАН КОСТЬ В КРУГУ СВОИХ НАУЧНЫХ СТУДИЙ

Игорь Михайлин

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
Пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, Украина
e-mail: mykhailyn@ukr.net*

Рассмотрена научная деятельность Степана Костя как историка западноукраинской журналистики; проанализированы все его книги (хрестоматии, монографии, учебники). Внимание сосредоточено на методологических принципах и главных результатах исследования. Главные идеи – пресса является частью политической жизни, в истории журналистики подлежат изучению, прежде всего, публицистические произведения, которые формируют дискурсы эпохи; идея государственности – важнейший фактор отбора явлений для рассмотрения. С. Кость создал арматуру в развитой системе истории украинской периодики.

Ключевые слова: Степан Кость, историография украинской журналистики, методология медиастудий, украинская журналистика.